

İNVESTİSİYA LAYİHƏLƏRİ VƏ ƏSAS KAPİTALA İNVESTİSİYALAR

Vilayət Zahid oğlu RAMAZANOV, i.ü.f.d.,

AMEA İqtisadiyyat İnstitutu,

Regional inkişaf və təbii sərvətlərdən istifadə problemləri şöbəsi,

elmi işçi, vilayet1980@yahoo.com

Xülasə

Məqalədə investisiya layihələrinin həyata keçirilməsi mərhələləri, ölkə iqtisadiyyatına yönəldilən investisiyalar araşdırılır. Cəlb olunmuş xarici investisiyaların həcmi göstərilir. Əsas kapitala investisiya qoyuluşları təhlil edilir.

Açar sözlər: investisiya, investisiya layihələri, əsas kapital, investisiya qoyuluşları, amortizasiya, diskontlaşdırma

GİRİŞ

İnvestisiya qoyuluşunun həyata keçirilməsi o zaman effektiv hesab olunur ki, qoyulmuş depozitlər üzrə bank faizlərindən daha çox mənfəət əldə olunsun. Məhz bu baxımdan istənilən sahə üzrə investisiya qoyuluşlarının səmərəliliyi, onun ciddi əsaslandırılmasını tələb edir. Bu baxımdan investisiya layihələndirməsinin özü maliyyələşdirmə obyektini kimi çıxış etdiyindən investisiya layihələndirilməsi müəssisə maliyyəsinin tədqiqat obyektini hesab olunur.

Qloballaşma şəraitində investisiya layihələndirilməsi sahəsində xarici ölkələrin zəngin elmi və praktiki təcrübəsinin öyrənilməsi mühüm aktualıq kəsb edir. İnvestisiya layihələndirilməsi sahəsini iki əsas mərhələyə bölmək olar: investisiya qoyuluşu mərhələsi; investisiya layihələrinin istismara verilmə mərhələsi. İnvestisiya qabağı mərhələnin həyata keçirilməsi özlüyündə aşağıdakı mərhələləri əhatə edir. Onlara bunlar aiddir: investisiya həllərinin axtarışı, investisiya layihəsinin öncədən tərtibi, investisiya layihələrinin texniki-iqtisadi, sosial və maliyyə əlverişliliyinin müəyyən olunması, layihənin nəticələrinə baxılması və onun maliyyələşdirilməsi sxemi haqqında qərarların qəbulu.

Cədvəl 1

İnvestisiya layihələrinin işlənilməsi mərhələləri

	Layihəqabağı mərhələlər	Təhlil vasitələri	Qərarın qəbulu
1	Araşdırmalar	Layihənin imkanlarının ümumi tədqiqi	Texniki-iqtisadi tədqiqatların aparılması istiqamətində seçilməsi
2	İlkin təhlilin aparılması	İlkin texniki-iqtisadi tədqiqatlar	Mümkün variantlardan ən səmərəlisinin müəyyən-ləşdirilməsi. Texniki-iqtisadi tədqiqatlar aparılma- sının məqsədəuyğunluğunun müəyyən edilməsi
3	Son təhlilin aparılması	Texniki-iqtisadi tədqiqatlar	Layihənin meyarlarının dəqiqləşdirilməsi. Seçilmiş meyarlar çərçivəsində layihənin həyata keçirilməsi mümkünlüyünün müəyyən olunması
4	Layihənin qiymətləndirilməsi	Qiymətləndirmə üzrə tədqiqatlar	İnvestisiya qoyuluşu üzrə son qərarın qəbul edilməsi

Qeyd etmək lazımdır ki, bazar iqtisadiyyatını və investisiya qoyuluşlarını tənzimləyən ən mühüm amillərdən biri də amortizasiya siyasətidir. Ölkədə son

dövlətdəkdə davam edən amortizasiya siyasəti əsas fondların təzələnməsinə mənfəi təsir edir və elmi-texniki tərəqqinin işinə maneçilik tədir. Amortizasiya formalarının normalarının aşağı olması nəticəsində əsas fondların aktiv (maşın və avadanlıqları və s.) və passiv (bina və qurğular) hissələri uzun müddət təzələnmirdi. Praktikiada ancaq əsas fondların fiziki aşınması nəzərə alınmırdı və maya dəyərini tərkibində qeyd olunurdu. Məlumdur ki, elmi-texniki tərəqqi dövründə əsas fondların və onların aktiv hissələrinin fiziki aşınmasından əvvəl tələblərə cavab verən mənfəi köhnəmə nəzərə alınmırdı. Təsədüfi deyil ki, əsas istehsal fondlarının aktiv hissəsinin orta yaşı Yaponiyada 5-6 il, Almaniyaada 7-8 ildir. Bizdə isə fondların mənfəi köhnəməsi əsas fondların yenidən qiymətləndirilməsi dövründə, yəni 10-15 ildə bir dəfə nəzərə alınmırdı. Bazar qiymətiəyiatı şəraitində isə amortizasiya siyasəti dövlətləşdirildi və mərkəzləşdirildi. Amortizasiya normaları, onların əlavə ediləmə müddətləri, təmir və tam bərpa etmək haqqında məsələləri, mənfəi köhnəməni qeydə almaq və dəyişdirmək olar. Bu cür amortizasiya siyasəti ilə əsas fondların tənzimlənməsi və mövələşməsi sahəsində müvəffəqiyyətər əldə etmək, fond verimi göstəricisini yüksəltmək olar. Bu da öz-özlüyündə bu sahəyə investisiya qoyuluşuna stimül verən bir hal kimi qiymətləndirilir.

Dünya ölkələrinin qabaqcil təcrübəsi göstərir ki, müasir bazar iqtisadiyyatı şəraitində maliyyələşdirmə vasitəsilə dövlət təkrar istehsal prosesini, iqtisadi səhələr üzrə amortizasiya proseslərinin sürətləndirilməsini, hüquqi və fiziki şəxslərdən vergi tutmanın genişləndirilməsini, kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri üzrə vergi güzəştlərinin təminatını, damiryolu, avtomobil yolları və körpülərin və s. tikintisinə dövlət investisiyalarının yönəldilməsini təmin edir.

Cədvəl 2

İnnovasiyadan istifadə hesabına alınan səmərənin növləri

Səmərənin növləri	Amillər, göstəricilər
1. İqtisadi	İnnovasiyanın reallaşması ilə şərhlənən nəticə və xərclərin bütün növlərini dəyər ifadəsində nəzərə alan göstəricilər
2. Elmi-texniki	Yenilik, sadəlik, faydalılıq, estetiklik, güycəmliq
3. Maliyyə	Maliyyə nöticələrinin əks olunduğı göstəricilər
4. Resurs	İnnovasiyanın istehsalın həcminə və ya digər resurs növdənin istehlakına təsirini əks etdirən göstəricilər
5. Sosial	İnnovasiyanın reallaşdırılmasında sosial nöticələrini nəzərə alan göstəricilər
6. Ekoloji	İnnovasiyanın ətraf mühitə təsirini nəzərə alan göstəricilər: Səs-küy, elektromaqnit sahə, işıqlanma (görməni komfortu), vibrsiya.

Ümumiyyətlə, investisiya kapitalın təkrar istehsalına, onun saxlanılmasına və genişləndirilməsinə yönəldilən pul vəsaitləri xərclərinin əhatə edir. Investisiya eyni zamanda müxtəlif formalı maliyyə və maddi resurslərə sərbəst pul vəsaitlərinin qoyuluşunu əhatə edir. Maliyyə baxımından investisiya gəlir əldə etmək məqsədilə təsərrüfat fəaliyyətinə qoyulan vəsaitlərin bütün növlərini özündə əhatə edir.

Müvafiq investisiya prosesi planlaşdırma və uçot praxikasında aşağıdakı xüsusiyyətlərinə görə qruplaşdırılır:

- mümkün maliyyələşdirmə mənbələrinin mərkəzləşdirilməsi səviyyəsinə görə; onlar mərkəzləşdirilmiş (dövlət büdcəsinin vəsaitləri) və qeyri-mərkəzləşdirilmiş (müəssisənin xüsusi vəsaitləri, borc və cəlb olunmuş maliyyə resursları və s.);

- işlərin və xərclərin strukturuna görə: tikinti quraşdırma işləri, müxtəlif avadanlıqların, inventarların, alınmasına və s. əsaslı işlər və xərclər;

- yeni tikinti, genişləndirmə, modernləşdirmə kimi əsas fondların təkrar istehsal xüsusiyyətlərinə əsasən:

- tikinti işlərinin yerinə yetirilməsinə görə: podrat və təsərrüfat işləri;
- investisiya prosesiəni həyata keçirən fiziki, eləcə də hüquqi şəxslər öz hesabına qiymətli kağızlar əldə edə bilər. Onlar həm dövlət, eləcə də özəl sahibkarlar ola bilərlər.

Dövlət səviyyəsində həyata keçirilən investisiya prosesi büdcələrin (vergilərin, istiqrazların, dövlət gəlirlərinin), eləcə də digər təsisatların hesabına reallaşdırılır. Özəl investisiyalar sahibkarın xüsusi vəsaitləri, o cümlədən digər fiziki şəxsin əldə etdiyi kreditlərin hesabına həyata keçirilir. Özəl investisiya qoyuluşlarını, sigorta şirkətləri, kommersiya bankları, müxtəlif investisiya fondları da icra edə bilər.

Investisiya layihələrinin formalaşmasında investisiya istehsal proqramlarının olması zəruridir. Investisiya istehsal proqramının həyata keçirilməsində bazar mexanizmlərinin rolu çox böyükdür. Belə ki, bazar mexanizmi-dövlətə müəssisənin, mülkiyyətçilərlə əlaqə təşkilatlarının, maliyyə və fond bazarının, eləcə də layihənin özündən iştirakçılar arasında qarşılıqlı əlaqəni tənzimləyən vasitədir. Bazar mexanizmlərinə aşağıdakılar aid edilir: [49]

- maya dəyərində daxil edilən xərclərin tərkibi, mənfəətin hesablanması və istifadəsi üzrə qanunvericilik aktlarında və normativlərdə nizama salınan sahibkarlıq fəaliyyətinin təşkili;

- investisiya layihəsinin reallaşdırılması üzrə birgə fəaliyyətin həyata keçirilməsi ilə bağlı layihə iştirakçılarının qəbul etdikləri öhdəliklərin yerinə yetirilməsi;

- maliyyələşdirmə resurslarının cəlb edilməsindən əslilə olaraq layihənin maliyyələşdirmə şərtlərinin təşkili;

- investisiya layihəsinin davamlılıq müddəti, investisiya qabağı, investisiya və istismar kimi üç mərhələni əhatə edir.

Investisiya qoyuluşunun əvvəl tədqiqat aparmadan kapital qoyuluşunun həcmindən təxmini qiymətləndirilməsi həyata keçirilməklə, konkret layihələr üzrə investisiya qoyuluşu imkanları müəyyənləşdirilir. Investisiya qabağı mərhələnin əsas hissəsi texniki-iqtisadi əsaslandırmanın təkil edilməsidir. Investisiya mərhələsi ilk növbədə layihənin iqtisadi və maliyyə şərtlərinin əlverişli olmasından və texniki-iqtisadi əsaslandırmanın kifayət qədər tədqiq edilmişindən sonra reallaşdırılır. İstismar mərhələsi tamamlanmış olur və investisiya layihəsinin icra-davamlılıq müddətini əhatə edir.

Tikinti materialları sənayesində investisiya layihəsinin təhlili çərçivəsində aşağıdakı nəticələrin əldə olunmasına imkan vermişdir: [61]

- layihələrin maliyyələşdirmə şərtlərini və mənbələrinin müəyyən etməsi;

-son məqsədə nail olmaq üçün resursların və vəsaitlərin optimallaşdırılmasına;

-investisiyaların səmərəliliyini səciyyəyləndirən əsas göstəricilərin (mənfəət, rentabellik, ümumi kapital qoyuluşunun ödəmə müddətini) müəyyən edilməsinə;

-on perspektivli layihələrin və onun alternativ variantının seçilməsi;

Müəssisədə tikinti kəpəcicinin istehsalı üçün həyata keçirilən layihəyə investisiya qoyuluşu aşağıdakı formada olmuşdur.

Cədvəl 3

İllər	İnvestisiya layihəsindən pul kütləsinin daxil olması, min.man	Kapital qoyuluşu, min. man	Diskontlaşdırma əmsəli
1		379.00	0.91
2		286.00	0.83
3	286.00		0.75
4	379.00		0.68
5	472.00		0.62

Mənbə: "Oxucuğlu İnşaat group" MMC-nin məlumatı

Verilmiş məlumatlara əsasən layihənin diskontlaşdırılmış xalis cari dəyərinin hesablanması aşağıdakı formada göstəribilərik:

1) Diskontlaşdırılmış gəlir:

$$PV_R = 286 \cdot 0.75 + 379 \cdot 0.68 + 472 \cdot 0.62 = 764.86$$

2) Kapital qoyuluşlarının diskontlaşdırılmış məbləği:

$$PV_K = 379 \cdot 0.91 + 286 \cdot 0.83 = 582.27$$

3) Xalis cari dəyər:

$$NPV = PV_R - PV_K = 764.86 - 582.27 = 182.59$$

İnvestisiyanın ödənmə müddəti layihədən daxil olan pul kütlələrinin miqdarı ilkin layihə xərclərini keçdiyi vaxt hesab olunur.

Ödənmə müddəti = daxil olan pul kütlələri > ilkin layihə xərcləri

Ödənmə müddəti = 764.86 > 582.27

Hər dövr üçün gəlir, eyni vaxta diskontlaşdırılmış pul axını və kapital qoyuluşlarının fərqi kimi təqdim oluna bilər.

Cədvəl 4

il	1	2	3	4	5	yekun
Pul axını	-379	-286	286	379	472	472
Diskontlaşdırılmış pul axını	-344.89	-237.38	214.5	257.72	292.64	182.59

Mənbə: "Oxucuğlu İnşaat group" MMC-nin məlumatı

Daxil olan pul kütlələrinin əsasını layihədən gələn xalis gəlir və amortizasiya ayrımlarının cəmi təşkil edir.

İnvestisiyanın diskontlaşdırılmış gəlirlik əmsəli layihənin diskontlaşdırılmış gəlirini kapital qoyuluşlarının diskontlaşdırılmış məbləğinə bəlməklə tapılır.

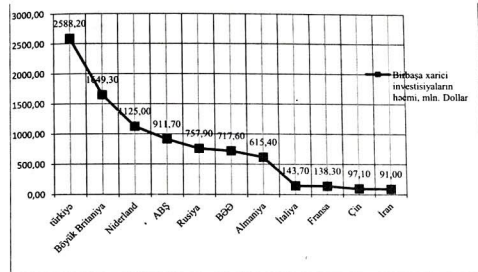
Diskontlaşdırılmış gəlirlik əmsəli = $764.86 / 582.27 = 1.31$

Baxdığımız layihənin diskontlaşdırılmış gəlirlik əmsəli 1.31-dir.

Maliyyə əmsəli müəssisənin maliyyə vəziyyətinin göstəricilərini təqdim edir. Maliyyə əmsəlinin təhlili onların əhəmiyyətinin müqayisəsinin baza genişliyi, həmçinin onların dinamikasını öyrənilməsi hesab müddəti və il sırası öyrənilir.

Maliyyə əmsəlinin ekonomik mənasının sistematik asılılığını xarakterik qruplara ayırmaq olar:

- müəssisənin göstəricilərinin qiymətləndirilməsi;
- hasilatın gəlirliliyinin qiymətləndirilməsinin əmələli idarə edilməsi;
- işgüzar fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi və kapitalın qaytarılması;
- bazar dözümlüliyünün göstəricilərinin qiymətləndirilməsi.

Şəkl. 1. Qeyri-neft sektoruna birbaşa xarici investisiyaların həcmi, mln. dollar
Mənbə: www.stat.gov.az məlumatlarına əsasən müəllif tərəfindən hazırlanmış

Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatlarına əsasən 2000-2017-ci illər ərzində ölkənin qeyri-neft sektoruna qoyulmuş birbaşa xarici investisiyaların 23.7%-i Türkiyənin, 15.1%-i Böyük Britaniyanın, 10.3%-i Niderlandın, 8.3%-i ABŞ-in, 6.9%-i Rusiyanın, 6.6%-i BƏƏ-nin, 6.6%-i Almanyanın, 1.3%-i İtaliyanın, 1.3%-i Fransanın, 0.9%-i Çin və 0.8%-i İran şirkətlərinin payına düşmüşdür.

1995-2009-cu illərdə ölkə iqtisadiyyatının inkişafı üçün əsas kapitala 28,8 milyard investisiya yönəldilmişdir. İstifadə edilmiş investisiyanın 6,4 milyard manatı (22,1%-i) dövlət mülkiyyətində olan təşkilatla, 22,4 milyard (77,9%-i) isə qeyri-dövlət mülkiyyətində olan təşkilatlarla məxsus olmuşdur. Məsələn, 1995-2009-cu illərdə əsas kapitala yönəldilmiş investisiyanın orta illik həcmi 2,4 milyard manat, o cümlədən, 1995-ci ildə 0,228 milyard manat, 2005-ci ildə 5,8 milyard manat, 2009-cu ildə isə 6,2 milyard manat olmuşdur. 2006-cı ildə əsas kapitala yönəldilmiş investisiya 1995-ci ilə nisbətən 25,5 dəfə, 2009-cu ilə nisbətən isə 15,2% çox olmuşdur. Bu illərdə istehsal sferasının inkişafına 25,0 milyard manat və ya ümumi investisiyanın 87,0%-i qədər investisiya sərf edilməklə yeni istehsal güclərinin işə salınması təmin edilmişdir.

2012-ci ildə iqtisadi fəaliyyət növləri üzrə əsas kapitala yönəldilmiş daxili vəsaitlərin həcmi 12148,4mln. manat olmuşdur ki, bu da 2010 və 2011-ci illə müqayisədə 1,2 dəfə çoxdur. Ölkədə tikinti sektorunun fəaliyyəti üzrə əsas kapitala yönəldilmiş daxili vəsaitlərin həcmi 2011-ci ildə 151,6 mln. manat olmuşdursa, 2012-ci ildə bu göstərici 2,5 dəfə artaraq 389,2mln. manat təşkil etmişdir. 2012-ci ildə tikinti sahəsi üzrə əsas kapitala yönəldilmiş xarici vəsaitlərin həcmi 3,4% artaraq 109,8 mln. manat olmuşdur.

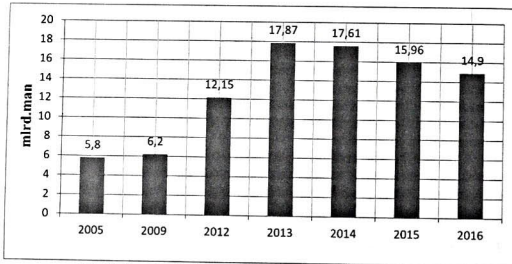
2013-cü ildə ümumilikdə iqtisadiyyatın qeyri-neft sahələrinin inkişafı 10,0% artmış, həmçinin tikinti sahəsi üzrə 2012-ci ilə nisbətən 2013-cü ildə 23,0% artım olmuşdur. 2013-cü ildə ölkə sosial-iqtisadi sahələrin inkişafına ümumilikdə maliyyə mənbələri hesabına 17872,1 mln. manat və ya ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 15,1% çox əsas kapitala investisiya yönəldilmişdir. Əsas kapitala

yöndənilən investisiyaların 76.7%-ni daxili, 23.3%-ni xarici investisiyalar təşkil etmişdir. 2013-cü ildə əsas kapitala yöndənilmiş ümumi investisiyaların 13047.3 milyon manatı (73.0%-i) qeyri-neft sahələrinin inkişafına yöndənilmişdir.

2014-cü ildə aparılmış tədbirlər nəticəsində qeyri-neft sahələrinin inkişafında 7.0% artım olmuşdur. Belə ki, 2014-cü ildə 2013-cü ilə nisbətən tikinti materialları istehsalında 7.7% artım olmuşdur. 2014-cü ildə ölkə iqtisadiyyatının və sosial sahələrin inkişafına ümumilikdə maliyyə mənbələri hesabına 17615.8 mln. manat investisiya yöndənilmişdir. Bu dövrdə əsas kapitala yöndənilmiş vəsaitlərin 72.3%-ni daxili investisiyalar, 27.7%-ni isə xarici investisiyalar təşkil etmişdir. 2014-cü ildə əsas kapitala yöndənilmiş investisiyaların 11651.6 milyon manatı, 66.1%-i iqtisadiyyatın qeyri-neft sahələrinin inkişaf etdirilməsinə yöndənilmişdir.

2015-ci ildə iqtisadi böhranın təsirlərinə baxmayaraq qeyri-neft sahələrinin inkişafında artım 1.1% olmuşdur. 2015-ci ildə ölkə iqtisadiyyatının və sosial sahələrin inkişafına ümumilikdə maliyyə mənbələri hesabına 15957.0 mln. manat əsas kapitala investisiya yöndənilmişdir ki, bu vəsaitin 56.0%-ni daxili investisiyalar, 44.0%-i isə xarici investisiyalar təşkil etmişdir. 2015-ci ildə əsas kapitala yöndənilmiş ümumi investisiyaların 8796.3 milyon manatı, 55.1%-i qeyri-neft sahələrinin inkişafında istifadə edilmişdir.

2016-cı ildə iqtisadi böhranın təsirlərindən qeyri-neft sahələrinin inkişafı zəifləmiş. ÜDM-i də çəkişi real ifadədə 5.4% azalmışdır. Tikinti sahəsində də 2015-ci ilə nisbətən 2016-cı ildə 27.6%, azalma müşahidə olunmuşdur. Bu dövrdə ərzində ölkə iqtisadiyyatının və sosial sahələrin inkişafı üçün əsas kapitala 14903.4 mln. manat investisiya yöndənilmişdir. Əsas kapitala qoyulmuş vəsaitin 40.5%-ni daxili investisiyalar, 59.5%-ni isə xarici investisiyalar təşkil etmişdir. Əsas kapitala yöndənilmiş ümumi investisiyaların 6286.0 milyon manatı, (42.2%-i) qeyri-neft sahələrinin inkişafında istifadə edilmişdir.

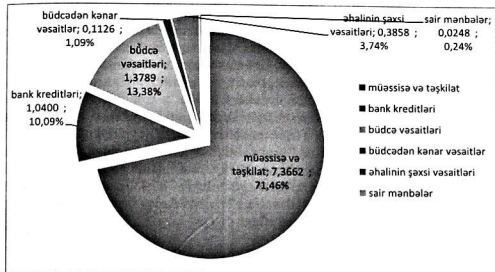

Şəx. 2. Əsas kapitala yöndənilən investisiyaların dinamikası
Mənbə: DSK-nın məlumatlarına əsasən müəllif tərəfindən hazırlanıb

2016-cı ildə ölkənin sosial-iqtisadi sahələrinin inkişafı üçün bütün maliyyə mənbələrindən əsas kapitala 10268,7 mln. manat vəsait yöndənilib. Vəsaitlərin 29,6%-i dövlət, 70,4%-i qeyri-dövlət sektorunun sərmayədarlarının payına düşüb.

Dövlət Statistika Komitəsindən verilən məlumata görə, həmin vəsaitin 8mlrd. 236,9mln. manatı-80,2%-i məhsul istehsalı müəssisələrinin tikintisinə, 1mlrd. 591,5mln. manatı-15,5%-i xidmət sahələri üzrə obyektlərin, 440,3mln. manatı-4,3%-i isə ümumi sahəsi 1mlrd.205,5min kvadrat metr olan yaşayış evlərinin tikintisinə sərf olunub. Əsas kapitala yöndənilmiş vəsaitlərin 71,2%-i tikinti-qurardırma işlərinə sərf edilib.

Əsas kapitala yöndənilmiş vəsaitlərin 7mlrd.366,2mln. manatı müəssisə və təşkilatların, 1mlrd.0,4mln. manatı bank kreditlərinin, 1mlrd.378,9mln. manatı bütçə vəsaitlərinin, 112,6mln. manatı bütçədən-konkər fondların vəsaitlərinin, 385,8 mln. manatı əhalinin şəxsi vəsaitlərinin, 24,8mln. manatını isə sair mənbələrin sərmayələri təşkil edib.

Şəx. 3. 2016-cı ildə əsas kapitala yöndənilmiş vəsaitlər
Mənbə: DSK-nın məlumatlarına əsasən müəllif tərəfindən hazırlanıb

2017-ci ildə əsas kapitala yöndənilmiş investisiyaların ümumi dayandığı müəssisə və təşkilatların payı 67,5%, bank kreditləri 12,2%, bütçə vəsaitləri 12,7%, əhalinin şəxsi vəsaitləri 5,5%, bütçədən-konkər fondların vəsaitləri 1,4%, sair mənbələrdən vəsaitlər isə 0,7% təşkil etmişdir.

2017-ci ildə ölkənin sosial-iqtisadi sahələrinin inkişafı üçün bütün maliyyə mənbələrindən əsas kapitala 15550,8 mln. manat investisiya yöndənilib. Vəsaitlərin 44,6%-i daxili investisiyalar, 55,4%-i isə xarici investisiyaların payına düşür. 2017-ci ildə əsas kapitala qoyulmuş investisiyaların 7102,2 milyon manatı (45,7%-i) qeyri-neft sektorunun, 8448,6 milyon manatı (54,3%-i) isə neft sektorunun inkişafına yöndənilmişdir.

Xarici ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, investisiya təhlilində iqtisadi səmərəliliyin qiymətləndirilməsi ilə yanaşı digər baxışlar da daxil edilməlidir:

- investisiyanın maliyyə təminatı investisiya dövrünün əsas bölməsi kapital qoyuluşunun həyata keçirilməsinin mənbəyi olmalıdır;
- investisiya haqqında qərar qəbul edilməsinə mühüm təsir göstərən qeyri-material amilləri (miqdar cəhətdən qiymətləndirilməyən) təhlil edilməlidir;
- ekoloji amilə də xüsusilə baxılmalıdır.

Eyni zamanda investisiya haqqında qanunvericilik, təhlükəsizlik, vergiyyəmə haqqında qanunvericiliyə və s. investisiya layihələrinin iqtisadi səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi problemi 2 formada baxmaq olar:

- bazarda kapital qoyuluşunun alternativ sahəsinə nəzərə alan investisiya qoyuluşunun səmərəliliyinin müqayisəli məsələlərinin işlənilməsi;

- istehsal xarakterli sahələrə yönəldilən investisiyaların zərərsizliyinin təmin edilməsinin səmərəlilik səviyyəsinin ümumi iqtisadi konyukturu tələbləri tədqiqatının aparılması.

Milli sənayenin rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi, dinamik inkişaf etdirilməsi sahəsində qabaqcıl beynəlxalq təcrübədən maksimum faydalanmağa lazımdır. Eyni zamanda, təcrübə göstərir ki, bəzi müsbət cəhətlərə baxmayaraq başqa ölkələr üçün hazırlanmış iqtisadi modellərə həddən artıq bağlanmaq səhvdir. Üstünlük əldə edilməsi işində eyni sahələrə, eyni strategiya ilə və eyni dövlət proqramı ilə, başqa ölkələrin nümunəsinin olduğu kimi təkrarlanması ölkəyə inkişafda yalnız müəyyən uğurlar əldə etməyə imkan verə bilər və bu əsasən çox qısa müddətli olur. Ona görə də, hər bir dövlətin vəziyyəti ondan ibarətdir ki, milli üstünlüyün dərin köklərini müəyyən etmək və onları reallaşdırılması üçün siyasi-iqtisadi təşəbbüslər göstərməkdən ibarətdir.

Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin maliyyə sahəsi üzrə tərtib etdiyi statistik göstəricilərdə 2016-cı ildə ümumi investisiya qoyuluşlarının strukturunda daxili investisiyaların həcmində artım təmpləri müşahidə olunmağa başlamışdır. 2016-cı il ərzində xarici mənbələrdən 9279,6 mln. manat həcmində əsas kapitala yönəlmis investisiyanın ümumilikdə götürüldüyü 81,1%-i, 8 ölkənin (Böyük Britaniya, ABŞ, Yaponiya, Malaziya, İran, Türkiyə, Rusiya, İsveçrə) payına düşmüşdür. Biz bunu aşağıdakı cədvəldən də görə bilərik.

Cədvəl 5

Cəlb olunmuş xarici investisiyaların ölkələr üzrə bölgüsü

Ölkələrin və təşkilatların adı	2016-cı ildə min manat	ümumi həcmdə xüsusi çəkisi, faizlə
Cəmi	9 279 547,90	100
o cümlədən:		
Birləşmiş Krallıq	2 480 006,40	26,7
ABŞ	447 219,70	4,8
Yaponiya	541 622,70	5,8
Norveç	198 886,60	2,1
Türkiyə	1 241 918,00	13,4
Fransa	203 655,00	2,2
Cexiya	227 422,80	2,5
İsveçrə	792 823,80	8,5
Malaziya	885 269,60	9,5
İran	571 141,70	6,2
Səudiyyə Ərəbistanı	35965,3	0,4
Rusiya	571 141,70	6,2
İtaliya	356,5	0
Almaniya	13674,5	0,2
Hindistan	63 006,00	0,7
Beynəlxalq təşkilatlar	1 005 437,60	10,8

Mənbə: DSK-nın məlumatlarına əsasən müəllif tərəfindən hazırlanıb

Cədvəldən göründüyü kimi, 2016-cı ildə cəlb olunmuş xarici investisiyaların ümumi strukturunda Böyük Britaniyanın payı 26.7%, ABŞ-in 4.8%, Türkiyənin 13.4%, Yaponiyanın 5.8%, Rusiyanın 6.2%, Malaziyanın 9.5%, İrannın 6.2%, İsveçrənin 8.5%, beynəlxalq təşkilatların payı 10,8% təşkil etmişdir, Cexiyanın 2.5%, Fransanın 2.2%, Norveçin payı 2.1% olmuşdur.

Aparılmış tədqiqat göstərir ki, xarici investisiya qoyuluşlarının ölkələr üzrə azalma meyili bir sıra amillərə bağlıdır. Bu amillərə əsasən, dünyada maliyyə resurslarının məhdudlaşdığı, sahibkarların isə investisiya qoyuluşlarına son dərəcə daha ciddi yanaşmasını qeyd etmək lazımdır.

Dövlət səviyyəsində həyata keçirilən investisiya prosesi büdcələrin (vergilərin, istiqrazların, dövlət gəlirlərinin), eləcə də digər təsisatların hesabına reallaşdırılır. Özəl investisiyaların sahibkarın xüsusi vəsaitləri, o cümlədən digər fiziki şəxs aldığı kreditlərin hesabına həyata keçirir. Özəl investisiya qoyuluşları, sigorta şirkətləri, kommersiya bankları, müxtəlif investisiya fondları da icra edə bilər.

2016-cı ilin maliyyə mənbələri hesabına əsas kapitala yönəldilmiş investisiyanın ümumi strukturunda müəssisə və təşkilatların vəsaitləri 10588,5 mln. manat (67,1%), bank kreditləri 2198,14 mln. manat olmaqla, öton ilin eyni dövrü ilə müqayisədə 48.5% artmış, büdcə vəsaitləri 2072,5 mln. manat olmaqla, cəmi investisiyanın tərkibində xüsusi çəkisi 13,1% təşkil etmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, əhalinin şəxsi vəsaitləri 675,3 mln. manat (4,3%), büdcədənəkar fondların vəsaitləri 146,8 mln. manat (0,9%) olmaqla, 2015-ci ilin eyni dövrü ilə müqayisədə 49,3% azalma qeydə alınmışdır.

Cədvəl 6

Əsas kapitala yönəldilən investisiyaların mənbələri

	2015		2016		2017	
	Mln manat	Ümumi həcmdə xüsusi çəkisi, faizlə	Mln manat	Ümumi həcmdə xüsusi çəkisi, faizlə	Mln manat	Ümumi həcmdə xüsusi çəkisi, faizlə
Əsas kapitala investisiyalar, cəmi	15 957,03	100	15 772,83	100	11090,8	100
o cümlədən maliyyə mənbələri üzrə:						
Müəssisə və təşkilatların öz vəsaitləri	10180,68	63,8	10588,4	67,1	7486,29	67,5
Bank kreditləri	1479,38	9,3	2198,14	14	1353,08	12,2
Büdcə vəsaitləri	3133,13	19,6	2072,51	13,1	1408,53	12,7
Büdcədənəkar fondların vəsaitləri	297,43	1,9	146,77	0,9	609,99	5,5
Əhalinin şəxsi vəsaiti	699,85	4,4	675,31	4,3	155,27	1,4
Sair vəsaitlər	166,56	1	91,7	0,6	77,64	0,7

Mənbə: Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatlarına əsasən tərtib olunub

2017-ci ildə 2016-cı ilə nisbətən əsas kapitala yönəldilmiş investisiyaların ümumi həcmi 42% azalmışdır. Tərkib hissələri ilə təhlil etdikdə 2017-ci ildə Müəssisə və təşkilatların öz vəsaitləri 2016-cı ilə nisbətən 41%, Bank kreditləri 62.4%, Büdcə vəsaitləri 47.14%, Əhalinin şəxsi vəsaiti 4.34 dəfə, Sair vəsaitlər 18.11% azalmış, Büdcədənəkar fondların vəsaitləri isə 4.16 dəfə artmışdır

Qeyd olunmuş təhlilin nəticəsi olaraq bildirmək lazımdır ki, dövlətin düşündürülmüş iqtisadi siyasətinə uyğun olaraq, ölkənin sosial-iqtisadi inkişaf

proqramları hazırlanmaqla iqtisadi inkişafın əsas istiqamətləri təyin olunur. Əsas kapitalın həcmi artırır və onun modernləşdirilməsinə yönəldilən investisiya qoyuluşlarının məbləği ümumi investisiyaların əsasını təşkil edir. Uzunmüddətli investisiyalar işlənmiş vəsaitlərin yenilənməsinə, mövcud müəssisələrin istehsal potensialının artırılmasına, yeni istehsal və qeyri-istehsal əhəmiyyətli əsas fondların əldə edilməsinə yönəldilir. Uzunmüddətli investisiyalar əsasən, yeni müəssisələrin və qeyri-istehsal təyinatlı obyektlərin tikintisində, modelləşdirilməsində, genişləndirilməsində, qeyri-maddi aktivlərin əldə edilməsində tətbiq oluna bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. Abbasov İ.M., Əliyev T.N. Qeyri-neft sənayesinin iqtisadiyyatı. Dərslük. Bakı, "Elm və Təhsil", 2017, 501- s.
2. G.A.Əzizova, Dövlətin innovasiya investisiya siyasəti. Bakı, 2012
3. Allahverdiyev H.B., Qafarov K.S., Əhmədov Ə.M. "İqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsi". Bakı, "Nasir" nəşriyyatı, 2002
4. "Azərbaycanın sənayesi". Statistik toplusu. Bakı, 2017
5. www.anfcs.gov.az
6. www.maliyye.gov.az
7. www.stat.gov.az

ИНВЕСТИЦИОННЫЕ ПРОЕКТЫ И ИНВЕСТИЦИИ В ОСНОВНОЙ КАПИТАЛ

Вилаят Захид оглу РАМАЗАНОВ

Резюме

В статье рассматриваются этапы реализации инвестиционных проектов и инвестиций в экономику страны. Показана сумма привлеченных иностранных инвестиций. Анализируются инвестиции в основной капитал.

Ключевые слова: инвестиции, инвестиционные проекты, основной капитал, инвестиционные вложение, амортизация, дисконтирование

INVESTMENT PROJECTS AND INVESTMENTS IN FIXED ASSETS

Vilayat Zahid RAMAZANOV

Abstract

The article discusses the stages of implementation of investment projects and investments in the country's economy. The amount of attracted foreign investments is shown. Investments in fixed assets are analyzed

Keywords: investments, investment projects, fixed capital, investment enclosure, amortization, discounting